

ספרות

היגיון אחרונות

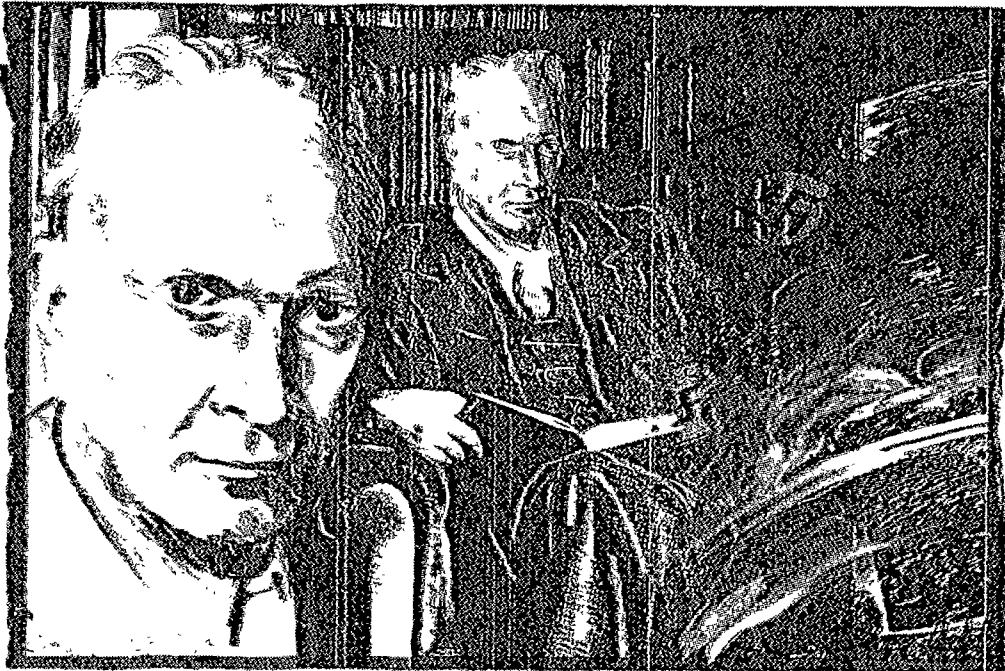
יום הזיכרון
הבינלאומי
לשואה

קרל יאספרס. סוקרטס של הגרמנים

מרטין היידגר הצטרף למפלגה הנאצית, תומס והיינריך מאן היגרו, יאספרס נשאר – ושתק • שנה אחרי מלחמת העולם השנייה פירסם מסה נוקבת, 'שאלת האשמה', שבה טען שגם הרוב הדומם שותף לפשע • השבוע היא מופיעה בעברית • האדם תמיד אחראי למעשיו ולמעשי ממשלתו • עדיין רלוונטי, גם כאן

בעד נימון

מי שנחשב לאחד ממנסחיה החשובים של הפילוסופיה האקזיסטנציאלית ולמפיץ שלה, קרל יאספרס, כמעט שאינו מוכר לקהל הישראלי. מעט מכתביו תורגמו לעברית. היום, לרגל יום הזיכרון הבינלאומי לקורבנות מלחמת העולם השנייה (שנקבע על ידי האו"ם ל-27.1, יום שחרור אושוויץ), מופיע בעברית ספרו 'שאלת האשמה', שפורסם במקור ב-1946, שנה לאחר תום המלחמה (מגרמנית: יעקב גוטשלק ודפנה עמית, עורכים: דוד בנקיר ויעקב גולומב, הוצאות יד ושם ומאגנס). קרל יאספרס (1883-1969), פילוסוף גרמני, למד משפטים ורפואה והתמחה בפסיכיאטריה. בסוף מלחמת העולם הראשונה פגש במרטין היידגר, והשניים התיידדו. ב-1922 מונה לפרופסור לפילוסופיה באוניברסיטת היילברג, ובין תלמידותיו היתה גם חנה ארנדט (יש הסוברים שהוא הציג לה את כותרת המשנה לספרה על אייכמן – 'הבנאליות של הרוע'). ב-1937 אולץ לפרוש לפנסייה מוקדמת עקב יהדותה של אשתו, גרטרוד מאייר. הוא שב ללמד רק בתום המלחמה. 'שאלת האשמה' היא מסה נוקבת, המבוססת על סדרת הרצאות שיאספרס נתן בחורף 1945-1946, תחת הכותרת 'על המצב הרוחני בגרמניה'. הוא מפנה בה אצבע מאשימה כלפי הגרמנים בשעה שהרוב הרומם אכן דמם. בתקופה שרבים ראו עצמם כקורבנות של הסובייטים או של בעלות הברית; בתקופה שבה רבים היו עד לא מזמן חברי המפלגה הנאצית ושותפים אקטיביים או פסיביים של היטלר – המסה היתה כקול קורא במדבר. בריו של יאספרס התעצמו על רקע שתיקתם הרועמת של רבים, ובראשם ירדו, מגדולי הפילוסופים הגרמנים, מרטין היידגר, שהצטרף למפלגה הנאצית, ועד מותו לא הוכיר את פשעי הנאצים, על אחת כמה וכמה את השואה היהודית. 'שאלת האשמה' היא מורכבת. כמעט כל משפט

איור: דני קרמן

אשמה פוליטית נגזרת מהעובדה שאדם הוא אורח מדינה, ולכן עליו לשאת בתוצאות מעשיו. זאת משום ש, לכל אדם יש חלק באחריות לאופן שבו הוא נשלט, כפי שטוען יאספרס באחת מקביעותיו המרשימות. במילים אחרות, אם אדם אורח במדינה שביצעה פשעים נגד הומוסקסואלים, הרי שהוא אשם מבחינה פוליטית, אפילו אם הוא נאבק נגד פשעים אלה. ומי קובע אשמה פוליטית? על פי יאספרס היא פועל יוצא של רצון המנצחים. וגם כאן, יש שניות רבה בהגדרה. על פי היגיון זה, הנאצים אשמים מבחינה פוליטית רק משום שנוצחו במלחמה. באותה מידה, אם הם היו המנצחים, אפשר היה להגיע למצב שבו הבריטים

מאתגר את האינטלקט ומעורר מחשבה. זוהי פנינה שחורגת מהמקום ומהזמן שבהם נכתבה, והיא רלוונטית להלוטין גם לימינו. כפילוסוף שיטתי, יאספרס אינו כותב מהרהורי לבו, אלא מבקש לבסס את הדיון בשאלת האשמה על הגדרות ברורות. בתשתית המסה הוא מפתח ארבעה מושגים של אשמה: פלילית, פוליטית, מוסרית ומטאפיזית. האשמה הפלילית נובעת מפשעים מפירי חוק, אלה הניתנים להוכחה בבית משפט. אם החוק קובע 'לא תרצח' ואדם רצח, הרי שהוא נושא באשמה פלילית. באותה מידה, אם גרמני הפר את חוקי הגזע, גם אותו נוכל להאשים מבחינה פלילית.

והאמריקאים היו נושאים באשמה הפוליטית על הפצצות של אוכלוסייה אזרחית.

האשמה המוסרית מניחה כי אדם נושא תמיד באחריות למעשיו. לפיכך, מבחינה מוסרית אין כל תוקף לטענה: „פקודה היא פקודה“. הערכאה המשפטית המכריעה כאן היא צו המצפון האישי. מכאן, שאדם אשם מבחינה מוסרית רק אם מצפונגו שלו יורה כך. על פי היגיון זה, אם בנאצי שרצח מפגרים לא מתעורר רגש אשם, הרי שהוא פטור מאשמה מוסרית.

האשמה הרביעית, המטאפיזית, נגזרת מהסולידריות האנושית בין בני אדם, המשתפת כל אדם באחריות לכל עוולה ולאייצדק. היא מניחה שאין אדם עושה את הטוב כפי שהיה יכול לעשות. במילים אחרות, תמיד אפשר לעשות טוב יותר. מבחינה זו, אם כן, האדם באשר הוא אדם אשם תמיד! תפיסות האשמה של יאספרס מתעתעות ואינן חרממשמעיות. האתגר הגדול שעמו הוא מתמודד לאורך המסה כולה הוא להראות כיצד, חרף כל זאת, הגרמנים נושאים כמעט בכל קריטריון של אשמה. את התרגום המצויין של המסה, בידיהם האמונות של יעקב גוטשלק ורפנה עמית, יזמו פרופ' דוד בנקיר, מרצה בחוג ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית וראש המכון לחקר השואה ביד ושם, ופרופ' יעקב גולומב, מרצה בחוג לפילוסופיה באוניברסיטה העברית, שגם הקדימו מבואות לספר. נפגשתי עמם לשיחה קצרה. מסתו של יאספרס ראתה אור לפני 60 שנה. מרוע לתרגמה בעת?

„אחד הנושאים שחקרתי ולימדתי באוניברסיטה“, אומר דוד בנקיר, „היה יחסה של האוכלוסייה הגרמנית לרדיפת היהודים ולשואה. ביקשתי להתמקד בעיקר בשאלת האחריות של אותו גרמני שלא ביצע פשעים, אפילו כזה שלא הצביע עבור היטלר, מה שנקרא 'הרוב הדומם'. אותו רוב שנשאר בגרמניה והמשיך לחיות את חייו. אני נוהג לתת לסטודנטים שלי לקרוא את המסה באנגלית. בריון עולה שאלת הרלוונטיות של